

MESÉLŐ ZÁRT SZEMEK

**Balázs Imre József: Vidrakönyv. Koiónia, Éneklő
Borz-könyvek, Kolozsvár, 2006.**

HERCZEG ÁKOS

Nincs annál örömtelibb kritikusi feladat, mint egy olyan kötethez fűzni gondolatokat, amely – honi viszonylatokban mindenképp – máris jelentősnek mondható recepcióval büszkélkedhet. Főleg ha egy (még mindig) fiatal szerző könyve nyújt alkalmat elismerő fejhajtásra. Márpedig Balázs Imre József legújabb verseskötete, a 2006-os *Vidrakönyv* egyöntetűen pozitív fogadtatása megelőlegezheti számunkra, hogy az ígéretesen (azonban a kritikai visszhangokat illetően legalábbis „csendesesen”) induló költői pályára (ld. *Ismét másnap*, Mentor, Marosvásárhely, 1998, illetve *A Dél-Párizs nyárkert*, JAK-Kijárat, 2001.) jelentős szakaszához érkezett, amire érdemes komolyan odafigyelni. És látni fogjuk, nem csak ezért érdemes. Ismerve az egyébként irodalomkritikusként és szerkesztőként is dolgozó szerző első két kötetének költői teljesítményét, a *Vidrakönyvet* – ha lehetséges – felfokozott örömmel veheti kezébe az olvasó, merthogy pontosan az az izgalmos világtéremtő potenciál lett ezúttal termékenyen kihasználva, melyet Balázs Imre József egyébként nagyon is szuggesztív nyelvezete korábban nem tudott kellőképpen – a maga lehetőségeihez mérten – kibontakoztatni. A megelőző kötetekre jellemző látás- és beszédmódokból építkező variabilitás mintha túl nagy terhet bízott volna az olvasó képzetére; a rögzíthetlenség, a váratlan asszociációk, a kimondás-elhallgatás poétikája keltette feszültség sokszor talán fölöslegesen nehezítette a befogadást; a homályos kontextus, a versek mozgásterének néhol már zavaróan kijelölhetetlen jellegéből nem a különös perspektívában megpillantható mélység költői eredménye, hanem már-már a versek súlytalanságának nyugtalanító érzése vált néhol dominánssá. Ebből a szempontból a *Vidrakönyv* legnagyobb eredménye, hogy nem csupán jól érzékelhető az a távlat, amelyből a versek – a maguk módján – beszédessé tudnak válni, hanem hogy a költői „homályosság”, a rögzíthetetlen értelem-összefüggés itt a kötet teremtette saját univerzum szerves alkotórészét képezi. Azt mondhatjuk tehát, hogy a korábbi kötetek „hibáit” a *Vidrakönyvben* sikerült jótékony poétikai erővé oldani, ahol a megszilárdíthatatlan jelentés éppen azért nem hat zavaróan, mert az egyes versek egyenként mind egyetlen középpont felé mutatnak, mind ugyanannak a mítosznak az egyes (talányos) építőkockáiként vannak jelen. Ez az immár valóban termékeny homályosság Balázs Imre József „leleményéből”, a vidrák köré strukturált mitológiából egyenesen következik.

A kritikusok egyöntetű (ugyanakkor óvatosan, gyakran kevéssé részletezően megfogalmazott) álláspontja szerint a kötet rétegzettségét az a sarkalatos kérdés látszik megvilágítani, hogy miként szólhat „többről”, mint vízparton élő, halászó emlősállat(ok)ról; másképpen: mi lehet a költői jelentősége az egyébként elvitathatatlan téma- (és nézőpont) választásnak? A kötet távlatait illető kérdéseket tovább nehezíti maga a szerző egy interjújában (olvasható a <http://cityzen.transindex.ro/?cikk=74> internetes oldalon), ahol szándékosan kitérő választ ad a kötet téjétírtató kérdésre („Van, de azt nem árulom el.”). Az olvasó talán akkor sem talál végérvényes megoldásra, ha felfedezi a jól látható szerkezeti, modalitásbeli kapcsolatot Oravecz írásművészetével (ahogy erre a recenziók többsége szintén utal) – nevezetesen „rokonaként” elsősorban az észak-amerikai hopi indiánok mítoszát magába foglaló *Hopik könyvét*, de a magánmítosz-teremtés költői csúcsteljesítményét (*Halászóember*) említhetnénk. A kötetek narrációja sok hasonlóságot mutat ugyan, az olvashatóságot mégsem az oravecki hagyomány „áthallása” szervezi, hanem egy egészen sajátos látásmód poétikai-nyelvi tapasztalata.

A *Vidrakönyv* kétségkívül kivételes hangulatát a szokatlan perspektívájának köszönheti. A versek – tematikailag – a vidrák világának legapróbb mozzanatait ragadják meg, mutatják be az otthonuk leírásától kezdve a legalapvetőbb tennivalóikon, jellemvonásaikon, érzéseiken át (érdemes megjegyezni, hogy rögtön gondolkodóba ejtethet bennünket, vajon a „vidra” jelölő általános vagy konkrét vonatkozást takar, jelen dolgozatban az egyszerűség kedvéért használok a többes számú alakot – mindezzel persze nem kívánom elejét venni a további értelmezői lehetőségeknek). Ennyiben *valóban* a vidrák életéről szólna a könyv, ebben az esetben nem is különbözne egy szakszerű, ismeretterjesztő írástól, azonban a nézőpont nagyszerűsége – ami egyben a kötet *valódi* téjétírtató jelentheti – hogy az ember a világ dolgaihoz történő mindentudó közelítésmódjától el van távolítva a kötet narrációja. Ugyan működik benne bizonyos omnipotencia, de mindez csak látszólagos, csupán *úgy tűnik*, mindent látunk, mindent megtudunk a vidráról mindennapi tevékenysége közben, csakhogy ennek az omnipotens elbeszélésmódnak az (emberi léptékű) értelemtulajdonítás minduntalan ellenáll. Hiszen mindent a vidrák szemszögéből, az ő bőrükbe bújva látunk, a nyelv pedig éppen ennek a világnak a megértéshorizontjában mozog, ilyen módon csak a vidrák nézőpontjából látottakra reflektál. A vidrák rejtőzködő életmódját remekül tükröztető nyelvről a „kihallgatása” közben képződik egyfajta – jótékonyan – homályos értelem-összefüggés, ami azonban részleges megértést takar. Abból a nyilvánvaló evidenciából adódik mindez, hogy a különböző világok közti idegenség mindig leküzdhetetlen marad – a nézőpontok különbsége konstátálható, *látható*, de nem hidalható át. Példaként idézzük fel a következő szakaszt: „Feljön a vidra a víz felszínére / és ráhull a holdfény a vidra fejére / a hegyekre gondol a vidra / melyeken túl ezüst tavak fekszenek / tavakra gondol a vidra / melyekben ezüst halak alszanak / a halakra gondol a vidra / melyek a hold fényével fénylenek / a fényekre gondol a vidra / melyek a víz alatt kialszanak.” (A *vidra négyféle ereje*). Az itt látható asszociációk a vidra elképzelt tapasztalatát vetítik eléink, amihez az emberek csak a megfigyelői szerep juthat, láthatja, ahogy felbukkan a víz alól, de gondolatait a személytelen lírai beszélő már „nem fordítja le” emberi nyelvre, hanem hagyja, hogy homályban maradjanak. Ilyen módon a vidrák mitológiájához nem kerülhetünk közel, csak ezen az „embertelen” perspektíván keresztül. A nézőpontok különbségét jól szemlélhetjük azokon a verseken, ahol a dolgoknak eltérő (emberi-állati) típusú jelentéstulajdonítása tematizálódik – ez az a pont, ahol talán legközelebb kerül

Oravecz könyvéhez a *Vidrakönyv*, nem is véletlen a nagy költőelődnek történő címzés: „A vidra végignéz odúján, / körülveszik a tárgyak jelentései. / A földi kijárat a nyugtalanságot jelenti, / a levegő s a veszélyek forrását. / A vízi kijárat a szabadságot jelenti, / a vadászat és a vágyak útját...” (A *vidra otthona*). Nem szorul külön magyarázatra a nézőpont lényegi különbsége: az ember szavakkal „helyettesíti” magát a dolgot, míg a vidra számára a dolgok és azok jelentései között közvetlen a viszony, erről azonban nyelviileg csak úgy tud számot adni a költő, ha időről időre jelzi a szó-dolog-jelentés hármásának a vidrák perspektívájától való idegen természetét. A kötetben állandó izgalmat szolgáltat a nyelvi természetű emberi nézőpont és a vidra sajátos világlátásának feszültsége, amelyben tehát folyton felülíródik az előbbi az utóbbi javára: „A vidra a fűzfa felé úszik, / a fűzfa tövén moccan valami, / a moccanás ennivalót jelent, / becserkészti, elkapja a cickányt, / vidra moccan most a fűzfa tövén, / eszik.” (A *vidra útvonalairól*.)

Az említett differenciát kifejező nyelv leginkább a mesék, mondák, sőt naiv népi énekek, ráolvasások nyelvi hagyományához kapcsolódik, mindezek kétségkívül hitelesen tolmácsolják a vidrák számunkra rejtélyes, teljes egészében felfoghatatlan világát. A feltárhatalanság közvetlenül adódik a vidrák leggyakrabban észrevétlen (víz alatti) életéből. A vidra éppen azért válhat mítikus lénné, mert ritkán látható, hiszen eleve más közegben mozog, mint az ember, ilyen módon egy olyan világ ismerőjének mutatható be, melyhez az embernek nem lehet hozzáférése. Amikor pedig mégis megtörténhet a belepillantás a vidrák zárt világába, jellemző módon ez a tekintet a vidra-lét esszenciájától egészen idegennek hat: „Az ablakok a vidra testén / részeket mutatnak csak, / lüktető felületek rajzát.” (A *vidra testén ablakok*). Majd a kötetben következő versben a feldolgozott vidrabőr tulajdonságairól való sematikus ismeret jelzi az emberi megismerhetőség határait, pontosabban korlátait: „Előbb egy hosszanti vágást ejtenek a testén...A vidra bőrét elválasztják a testétől...a vidra bőrét feldolgozzák, / rá sem ismerne az eredményre. / A vidrabőr erős, hosszú a vidrabőr élete.” (A *vidra megnyúzása*.)

Az említett mítikus homályosságot a pontos, oda nem illő elemektől mentes versnyelv remekül viszi színre. A mítoszokat imitáló, az egyszerű, személytelen megállapításokból építkező szövegek leggyakrabban egy-egy sor variációjára, ismétlésére, gondolati párhuzamára reflektálnak. Az ezekből kibomló versek formailag igen változatosak: a későbbiekben rimes, kötött verset ugyanúgy találunk, mint prózát vagy prózaverset. Ugyanakkor az ismétlődő, variálódó sorok, szerkezetek keltette monotonitás nemhogy nehézkessé tenné a szövegek olvasását, ellenkezőleg, rendkívüli érzékenységgel teremti meg a vidrák világának sejtelmes, misztikus hangulatát: „Szólnak a szelek a vidrához, / hallgatja ő a szeleket. / A távolságról beszél minden moccanásuk, / hallgatja, érzi ő a távolságot. // Szólnak a vizek a vidrához, / használja ő a vizeket. / A hegyekről beszél egy friss áramlat, / hallgatja őt, és szembeúszik hangjaival...” (A *vidra vándorlása a hegyeken túlra*). A kötet kellemesen sokszínű változatosságát jelentik az én-elbeszélő, egyes szám első személyű narrációban íródott versek, ahol a vidra érzékszervi benyomásait nem az elbeszélői közvetítettségéből ismerhetjük meg, hanem a vidra egyenes beszédéből: „Fülem a víz alatt: / titkos ívű kagyló, / szemem a víz alatt: / képek lassú tánca, / orrom a víz alatt: / buborékkoporsó, / hangom a víz alatt: / tévelygő fölösleg.” (*Vidra éneke a kútban*.)

A *Vidrakönyv* nemcsak mikro, az egyes versek megalkotottsága terén, hanem makroszinten, a kötetkompozíció szintjén is komoly átgondoltságot mutat. Az első két ciklus, A *vidra vándorlásai* és A *vidra vadászatai* a vidrák életének, gondolatainak foglatát adja,

egyben bevezetést nyújt az említett sajátos perspektívához. A harmadik ciklus, *A vidra történetei* a már megteremtett (egyfajta hagyományozottságot imitáló) magánmitológiát építi tovább – példázatokra, tanmesékre emlékeztető prózai szövegekkel. A formai váltás egyszerre váratlan és találó; miközben részben megőrzi a mesei hagyományok nyelvi tapasztalatát, fordulatait, („Egy napon méhek látogattak el a vidrához...”), a vidra „mesehósként” történő felléptetése az előzőekben láttatott misztikus kiismerhetetlenségét is tovább mélyíti („...mert úgy hallották, a vidra már a föld alatt meglátja a növények életét, a kicsirázó magokat, amelyekből fehér vagy vérvörös virágok lesznek.”) (*A vidra és a méhek*). Mindeközben a kötetben korábban tematizált állati és ember érintkezésének újabb elgondolkodtató állomásait tekinthetjük meg (lásd *A vidra és az emberek*, *A vidra sebe* és *A vidra a városban*).

A *Változatok vidrára* soron következő ciklus tovább gazdagítja a már eddig is rendkívül sokrétű kötetet. A Ted Hughes-versre (lábjegyzetезve) megkomponált tizennégy vers a költőileg teremtett világ távlatait teszi próbára oly módon, hogy az eddiektől eltérően a vidra – közvetlenül – már alig kerül elő, helyette leggyakrabban egy víz alatti, „elmerült világ”, egy vidrabőr, vagyis a vidra sejtelmes, álomszerű *emlékezete* fogja egybe a verseket. A kötet nyelvezete ezen a ponton – ha lehet – még megragadhatatlanabb; a jelentést a háttérben észrevétlenül „megbújó” vidra rejtekező létmódja szervezi: „Lehúzták a világ nagy redőnyét, / most indulnak útjukra az álmok. / Álmok között sárga lepkék járnak, / megbújnak a szárnyakon a képek. // Rajzot rejtenek a csukott szárnyak, / átszelik az álmokat a lepkék, / só földi az elsüllyedt hajókat, / most indulnak útjukra a képek.” (*A szemhéjak alatt*.)

A mitikus gyakran hajlik át az irrealitásba, melyet mégsem érezzük a valóságtól távolinak, hanem olyanak, ami valamiképp közelebb jár az igazsághoz, mint bármilyen más hitelesíthető leírás. A *vidrák osztályozása* ciklus a megteremtett, következetesen felépített mítosz méltó betetőzése, a vidrák mitikus tipologizálása az egyik legizgalmasabb része a kötetnek: „A kék vidra a kék folyóban él, / a kék folyó keletnek folyik. / Özönvíz szunnyad a kék folyóban, / a torkolatnál menekül a nap belőle. // A zöld vidra a zöld folyóban él, / a zöld folyó dél felé folyik. / Zenitre ér a nap, s ilyenkor / égbé tör a víz, akár a gejzír. // A sárga vidra a sárga folyóban lakik, / a sárga folyó nyugat felé tart. / Széles medre mintha tőé volna, / bárka úszik rajta, állathangok benne.” (*A vidrák osztályozása*.)

2006 egyik legfigyelemreméltóbb költői munkája, a *Vidrakönyv* zárófejezete talán nem is lehetett volna ötletesebb. *Epilógusként*, egy olyan prózai szöveggel vesz búcsút (?) a kötet a vidráktól, melyben a másik világot megtestesítő emberek éppen róla szóló történeteit hallgatja ki a vidra. A nézőpontváltás – a kötet jelenlegi pontján – igen termékeny költői eljárásnak bizonyul, különösképp az emberek hasonlóan mitikus elbeszéléseit (ki)hallgatva. Az idegenséget, az örökös elválasztottságot (is) színre vivő jelenet azt mutatja fel, hogy végül mégis megképződik (a könyvben) egyfajta megértés a vidrák és az emberek között, még ha ez a hermeneutikai többlet kommunikálhatatlan is marad. Mintha erről venne homályosan tudomást a vidra, mikor az önmagáról hallottak újszerű tapasztalatától kissé zavartan, „egyetlen apró csobbanással” beleereszkedett a vízbe, magába zárva titkát: „Fejében történetek foszlányai kavargtak, a folyómeder alján pedig miniatűr lények követték lassan a víz áramlásait.” (*A vidra és a vadászok*.)